

Nærværende
 Attende Sæculi Character,
 Tredie Stykke,

udkastet

af

Peter Friderich Suhm.

Widenskaberne ere Kunstneres Grunde-
 volde, begge tilhobe frembringe Ma-
 nufacturer, alle tilsammen føde Handelen.
 Hvor der mangler een af de første, eller de
 og ikke rettelig drives, der quæles den sidste.
 Et Rige uden Handel er et fattigt Rige;
 Uden Rigdom kan Staterne nu ei blomstre.
 Dem fattes Kræfter; Enten have de ingen
 Folke-Mængde, eller og kan de ei ernære
 den de have; Schweiz og mange af de smaa
 Tydske Stater bevise dette, hvor Indbyg-
 gerne i Hobetal vandre ud, og sælge deres
 Erh. Selsk. Skr. 3. D. R Liv

Liv for Penge. Samme Forbindelse imellem Videnskaber, Kunster, Manufacturer, Handel og Staternes Flor var ogsaa i de gamle Tider, endskjønt ei i den Grad som nu. Det lærde Egypten, Babylon, Persien, Phoenicien, Carthago, Grækerland, Rom, haver og tilligemed været det Konstige, det Handlende, det Søefarende. Samme Alder, som saae Platonem, Aristotelem, Demosthenem, saae og Praxitelem, Lysippum, Appellem, Pyrgotelem. Det samme Rom, som brystede sig af Cicero, Virgilio, Horatio, brystede sig og af Vitruvio, Dioscoride; Men hvorfor indfaldt store Philosophi, Mathematici, Oratores, Poeter, Malere, Steenbuggere, Bygnings-Mestere paa een Tid? Fordi de bleve alle opmuntrede af Regieringen, fordi den samme skionne Natur, der fører Malerens Pensel, holder og Poetens Haand. Een Geist opliver dem samtlig. De forestille alle kun een Ting, den skionne Natur. Apelles maler den for Diet, Timotheus for Horelsen, Virgilius for Imaginationen. Een Geist driver dem; Ulighed findes alene i Anvendessen. Poeten havde blevet Maler, Maleren Poet, dersom den Andens Object havde i al sin Pragt først vist sig for ham. Philosophen tænker dybt

dybt om Gud, Verden, Mennesket, han udgrunder Sammenhængen og Oprindelsen af den sidste Dyder, Laster, Passioner. Uden at tænke derpaa beriger han Poetens Imagination med de herligste Billeder, saa meget desto herligere, som de ere mere sande. Virgilius, Horatius, trusse ind i en lykkelig Tid; De Græske Philosopher tænkte høit, befordrede deres Medborgeres Belsærd, prydede deres Fæderneland, men gave der ved tilligemed et fremmet Folk Leilighed til at udslette alle deres egne Poeter, og sette det i Stand til at vise Verden et fuldkomnere Mønster end Homerum. Philosophien forhøiede Poesien; Den trak de Linier hvormed en Apelles oplivede Achillis Brede, Helenæ Skionhed, Agamemmons Sorg, Jovis Majestæt, Ulyssis Svig, Hector's Tapperhed. Theophrastus samlede Urter; Maleren fik derved nye Farver. Archimedes udregnede Linier og Figurer; Ingeniører, Helte, Erobrere takkede ham derfor; Endog Acteuren paa Theatro hørtos bedre og længer bort, fordi Mathematiquen havde bragt Lyden til en vis Theorie. Vi see nu omstunder det, som de Gamle ei have seet; Vi have bragt Fabelen om Argo til Virkelighed. Den dybsindige Philosoph maa takkes herfor, og han trænger igien til Hielp

af den Kunstner, som siber Glasset. Men alle disse Ting vilde dog kun blomstre i eet eller andet Land, og heller ikke naae nogen særdeles Høide, dersom de ei ved Handel bleve flottede Verden om. Handel gjør at Chineseren, Indianeren, Franskmanden, Engellænderen arbejder, tænker for mig. Bliver jeg tørstig, strax lædsker jeg mig med Chineserens Thee; Truer Sygdom mit Bæsen med Undergang, strax henflyer jeg til Tatarens Rod; Brænder mit Blod af Hede, Peruvianerens Bark stiller denne Brynde; Rager Sorg mit Hierte, Champagnes Nectar bortdriver den; Min Hustru vil døe, mit Haab, min Stamme tillige, den Hollænder Koonhuysen giver mig hende igien; En giftig Svaghed gaaer i Landet, min eeneste Søn trues med Døden, Thessalien rekker mig Hjelpe = Middel. Silke = Ormene spinder for mig i China, Skiellen i Persien lider Smerte for min Prydelse, den Indiske Buf plages med Bevært til min Frelse, det Spanske Faar klippes paa det jeg skal klædes, Rabener skriver, paa det jeg paa en fornøielig Maade kan blive underviist, den ganske Verden tiener mig uden at kiende mig; Den yder saa at sige Skat til mig. Tag Videnskaber, tag Kunster, tag Haandværker, tag Handel

del bort, strax herfter Mørkhed, Blindhed overalt; Mindre Fornøielser, flere Ulykker findes. Et grovt, vildt, grusomt Væsen regierer da allevegne. Den i sine Tanker frem for alle Folk kloge Chineseer gaaer, fordi han næsten ei driver Handel med andre, fordi han ei vil lære af andre, ei videre frem; Det han nu veed, den Lykksalighed han nu nyder, vidste og nød han allerede for to tusinde Aar siden. De fleste Europæer derimod legge nye Opdagelser, nye Beqvæmheder til de forrige, ved det de søge Umgang med alle Folk, betiene sig af deres Kunster, deres Haandværker, skamme sig ei ved at lære af andre, og kalde endog Fremmede ind til sig; Og hvad Under at de gjøre alt dette! Handelens Geist er jo Umgængelighed.

Jo lykkeligere vi ere i Henseende til det udvortes, jo mere beskæftigede med allehaande og adskillige Ting, jo flere ere og vore Fornødenheder, jo mere kielne ere vi. Vi komme derved i Vane med at elske Fred, Fornøielser; Dette gjør os for saa vidt tilfreds med vor Skæbne, sølgelig ogsaa tilfreds med andre, tilfreds med Regieringen, føielige og lydige imod den. Men Fornøielser og Beqvæmheder kan vi ei nyde uden Rigdom, og Rigdom erhverves fornemmelig

ved Handel. Regieringernes Fasthed, Landenes Rolighed, Borgernes Lyksalighed, i det mindste den udvortes, beroer altsaa paa Handel og Rigdom. De nyeste Stater gjøre dem derfor til deres Diemærke. Vel veed jeg at Roms Fattigdom roses, og dens Dyder udraabes for at have været en Folge af dens Armod. Men uden at tale om, at jeg finder mindre Dyder i Rom, end de fleste andre, saa har vel Armod været en stor Aarsag til de mange Oprør, den megen Evedragt som fandres der.

Naturen giver Kunstneren Liv; Belønning, Opmuntring gjør dette Liv virksomt. Hvor derfor enten Eone eller Billie fattes hos Dyrigheden til at belønne Kunstner, der naae de aldrig nogen Høide. De rige Lande ere deres Sæde, saafremt ei andre Aarsager qvæle dem. At anvende Tønder Guld paa Bygninger, Statuer, Malerier, det kan ei skee uden Rigdom, uden Handel. Saa snart man derfor seer Huse almindelig vel bygte, vel udstaffeerte baade uden og inden, saa kan man sikkert deraf slutte sig til Borgernes Velstand. Men findes Pragt alene i Hovedstaden, Armod paa Landet og i Provincerne, saa er den Stat syg, Rigdommen alt for ulige uddeelt. Kunstnerne ere altsaa ei unyttige; De gjøre
 Livet

Livet beqvæmt, Beqvæmhed forøger Fornoielse, Fornoielse ophøier Sindet, ligesom Sorg, Armod derimod nedslaaer det; De ernære utallige Menneſker, formere ſølgelig Borgernes Antal, Statens Styrke. Et Land uden Kunſter, Haandværker, er fattigt, om end Agerdyrkningen er ſaa vidt drevet der, ſom den kan gaae.

Verden har tvende Aldere at fremviſe, da Kunſterne have blomſtret. De gamle Grækers og Romeres, og nærværende. Nogle Kunſter, ſom Bygnings- og Bildhugger- Kunſten have de Gamle bragt ligesaa vidt, ja maaskee videre, end vi; I det mindſte var det almindeligere hos dem at ſee prægtige Bygninger, og Statuer. Deres Værker vare og ſtorre, hvorfor Levingerne af den Egyptiſke, Perſiſke, Romerſke Pragt ſætte endnu alle Tilſkuere i Forundring ved deres Storhed. De fleſte Kunſter naae ſnarere deres Fuldkommenhed end Videnskaberne, undtagne de Vittige, Poeſie, Beltalenhed, der ved Bogſtaver ſkildre Menneſket og Naturen, ligesom Kunſtneren ved Farve og i Steen. Men hvorfor ſkeer dette? Fordi de beroe paa Sandſerne, fordi de ei behøve egentlig at bevies; Thi de føre ſelv Beviet med ſig, de føles, fornemmes; fordi de let kan udgrænſkes, og alle de-

res Dele oversees, naar man først er kommen paa deres rette Spor, Simplicitet, Natur, hvilket tilsammen udgjør det man kalder Smag. Men denne Lethed forarsager og, at de ei længe blive staaende i Flor, men snart dale og falde. Mennesket elsker Forandring; Er han kommen til det Maal, den Høide, som Kunsterne kan naae, saa bliver han fiæd af idelig at staae ved det samme; Han gjør sig da andre Maal, som alle ere falske, saasom herudi kun kan være eet rigtigt. Man løber da mange Afveie, hvoraf nogle føre nærmere, andre længere fra det sande Maal. Saadan var Middels Alderens Tilstand, da de største Bygninger saae ud som Karitet-Rister, som Filigrans Arbejde. Man maatte beklage at der var anvendt saa utrolig Flid paa at gjøre slet Arbejde. At de Gamle kunde opføre saa mange flere store og prægtige Bygninger end vi, det maa meget tilskrives den Mængde af Slaver, som de havde, der maatte trække alene for Klæde og Føde. Steenhugger-Kunstens Fremgang hos dem maa tildeels skrives paa Religionens Regning, hvormed den nøie var forbundet, deels og tillægges Treen, som opreiste Statuer for alle store Mænd, eller og Levemaaden, da Grækerne saa ofte lode sig offentligen see nøgne, hvorved de

store

store Mestere altid havde Leilighed at arbeide efter virkelige Originaler, at udcopiere Naturen, at see de rareste Stillinger og Bendinger; Leilighed som fielden indfalder hos os. Hvad Under om de Gamle ere derfor vore Mestere i nogle Ting? Disse Kunstner derimod beroe paa Erfarenhed, modnes ei uden med Tiden; Dem erholde vi Prisen i, just fordi vi leve i en senere Alder; Malerie derimod beroer paa Smag og Erfarenhed; hvad den første angaaer, da tillade de Gamles Steenhuggerie, og de faa overblevne Levninger af deres Malerie, os ei at tvile paa deres gode Smag; Men den sidste havde de ei saa stor som vi. Tiden har opdaget mange nye Farver af Insecter, Stene, Urter, Træer, og derved ført meer Adskillighed, meer Liv ind i Maleriet, da de største gamle Malere ikkun betiente sig af fire Farver; Tiden har og opdaget at male med Oliefarver, da de Gamle kun kiendte Vandfarver, hvorved vore Stykker have faaet baade meer Bestandighed og mere Glans. Ingen kan derfor tvile paa at jo de nyere have i Malerie Fortrin for de Gamle.

De Gamles Skrifter begyndte i det Tiortende Sæculo, fornemmelig i Italien, igien at drages for Lyset. Man læste dem med Forundring, man efterfulgte dem, man

ffrev Bers, Taler i deres Smag. Den al-
 mindelige Hoiagtelse man fattede for dem,
 gjorde at man og begyndte med Flid at be-
 tragte deres overblevne Bygninger, de af-
 Jorden opgravede Statuer, Bas-Reliefs,
 Mønter, udskaaen Stene. Man arbeidede
 med lige Iver i at efterfølge dem herudi.
 Man var nu igien kommen paa den rette
 Wei af den gode Smag. Bisse tilfældige
 Ting, Bogtrykkeriets Opfindelse, Americæ
 Opdagelse, skaffede Videnskaber, Handel
 en utrolig Tilveft, og berigede, udvidede
 derved ogsaa Kunsterne. Ligefom de bleve
 udvidede, saa udvidede sig og Menneffernes
 Begreb; De lærte bedre at indsee deres sans-
 de Fordele end forhen, en Bindfibeligheds,
 en Fredeligheds, en Mildheds Aand be-
 gyndte at herffe. De fleste Regenter ind-
 saae mere deres virkelige Beste; Undersaats-
 terne bleve mere lydige imod Regenterne.
 Nerones og Caligulæ forsvunde. Ind-
 byrdes Oprør blev aflagt. Den store Mis-
 undelse og Had, som i de gamle Republikker
 havde været imellem Adelen og Almuen, blev
 affkaffer, forvandlet til en rosværdig Emu-
 lation, eller i det mindste for en stor Deel
 Dæmpet. Denne Geist haver, fra den Tid
 af den begyndte, stedse tiltaget, hvorfor man
 og seer at Kunster, Handel og Vandel have
 meer

meer blomstret i det Syttende end i det Sættende Sæculo, og meer i Nærværende end i Foregaaende. Hertil kommer at alle Krige føres nu omstunder med staaende Troupper, hvilket forarsager, at alle de andre Indvaanere i Landene kan drive hver sin Haandtering; da de derimod i gamle Dage maatte fast alle være Soldater. Naar fiendtlige Krigshær falde ind i Landene, forstyre de ei heller Indbyggerne i deres Forretninger, men see langt heller, at de blive ved i dem, for derved at kunne være i Stand til at betale desto større Skatter. Vore Sæders Mildhed bidrage ei lidet hertil; De beskytte Handelen, og Handelen vedligeholder igien dem.

Denne Maade at føre Krig paa gjør Almue mere sikker og tryg for sine Eiendele; Eiendelenes Tryghed opmuntrer til Flid og Arbeidsomhed. Man har kun nødig at betragte Engelland, Holland for at blive overbevist om denne Sætnings Rigtighed. Slave-standen, som endnu hersker i Bøhmen, Polen, Rusland, gjør den modsatte Virkning. Heraf kan let sluttes Forskiellen imellem de Gamle og Nye i Henseende til Haandværkers Flor. Haarde Skatter hindre og deres Fremvæxt, endskjønt ei saa meget som Slaverie. Forsøl-

gelses

gelses Geist er deres dødeligste Gift. Den ikke alene svækker, men reent udrodde dem. I afvigte Sæculo vandrede de ud af Frankrige, og forøgede Engellands og Hollands Rigdomme, stiftede Brandenburgs og Schweitzes. Fra hvilken Tid af fornemmelig maa regnes det førstes store Magt. Et vist Rige kunde da og have faaet mange af disse arbeidsomme Folk, men en for stor Religions Iver hindrede det, da man paa stod, at det er unueligt at være reformeret og god Undersaat tillige; Man troede sig overtydet ved de brugte Beviser, og lod derfor de Reformerte beholde deres vanhellige Arbeidere.

Kunster og Haandværker vilde ei heller være i den Flor, som vi see dem i, dersom Handelen var mindre udbredet, dersom det ene Folk ei kappedes med det andet om at udvide sin Skibsfart. I dette Sæculo handle de fleste Nationer paa Stæder, som de ei tilforn besøgte, ja Folk handle, som ei tilforn vidste hvad Handel var. Den store Peter har sat Kufferne paa Spor. Deres Skibes ringe Antal viser dog at Handelen er endnu hos dem i Fødselen. Handelen fører alle Landes Varer rundt om i Verden. Silke føres raae ud fra Persien, arbeides i Europa. Raae Kobber

ber kommer fra Indien, Japan, Marocco, og sætte vore Kobbersmede i Bevægelse. Vor Handel er uden Tvil meget større end de Gamles; Vore Haandværker maa nødvendig derfor og være det. Ved Handel erhverves Rigdom, Rigdom oppvækker Begjærlighed, giver og Gvne til at stille Begjærligheden; Den Riges Begjærlighed, den Fattiges Trang føder Kunster, Haandværker. Den ene kan ei undvære den anden. Manges Gaver havde aldrig kommet for Dagen, havde blevet ubekjendte for dem selv, dersom den Riges Uroe, Riædsommelighed ei havde oppvakt dem. Den Emulation som Handel oppvækker, saa at hvert Folk vil gierne trække den alene til sig, gerraader og til Kunsternes Beste. Priser udsættes for den der kan forfærdige det beste Klæde, det beste Vinnet, forarbeide det beste Staal; Ja den mindste Ting har sit Præmium, helst i visse Lande.

De gamle Lærde foragtede de Mechaniske Kunster, og ansaae dem nedrige for høie og dybtænkende Siæle. Det var derfor rart, at de anvendte Mathematiquen paa Mechaniquen; Den første tiende dem fornemmelig kun til at skærpe deres Begreb. Archimedes, som forenede begge sammen, hørte derfor ilde hos mange. Vore Phisici,

sici, Mathematici tænke anderledes. En Reaumur igiennemvandrer hele Naturen, og giver derhos Anviisning at arbeide det bedste Staal, at bevare Tapeter for Insector. En Linnæus synes at have hemmelig Forsaaelse med Naturen; lærer derhos at plante Træer. En Newton maaler Himlen, veier dens Legemers Kræfter af, foreskriver dem i hvad Cirkler de skal gaae, og adlydes; forbedrer derhos Teloscopier, nedstiger til Glas = Sliberen. De lærde Akademister i London og Paris omgaaes med Himmelen, med Naturens skjulte Kræfter, med Snedkeren, med Uhrmageren, med Glas = Pusteren, med Smeden. Intet nyttigt er nedrigt for dem. De sidste særdeles gjøre sig ævig fortiente af Kunsterne, Haandværkerne, ved noie at beskrive hvert af dem.

Alt betragte Kunsterne, at læmpe Videnskaberne paa dem, at anvende dem samtlig paa Oeconomien, og at forbinde alt dette med Staternes Beste, er en Gæde, en Sag, som var forbeholden vort Sæculo. Da først er Oeconomien blevet til en Videnskab for sig. Mathematiquen anvender sin Calcul paa den. De største gamle Politici, en Plato, en Aristoteles, en Polybius, en Cicero calculerte ikke. Densne Oeconomien, Handelens Udbredelse for

foraarsager, at de mægtigste Riger nu komme paa Knæ, nu nodes til at giøre Fred, saa snart deres Handels Skibe ere borttagne, ei kan fare trygge, saa snart de ei kan vedligeholde deres Herskab i Soen, naar deres Colonier i langt bortliggende Lande gaae forlorne, og Caffee, Indigo, Sukker ei meer tilføres dem. Da høres Banquerouter allevegne, Armod voxer, Penge mangle, Mistrøstelse tager Overhaand, og Raabene falde ud af Hænderne. De tvende Folk, som nu holde Egeværget, som stride om Overherskabet, der paa eengang hade og beundrede hinanden, vore Tiders Rom og Carthago, de, siger jeg, føre egentlig Handelskrige. Alle nærværende Krige ere egentlig deres Krige; Andre Stater tage kun Deel i deres Stridigheder, og sætte under deres Faner. Formedelsft Mangel paa Handel, i det mindste i Forhold imod bemeldte tvende store Riger, tilkøbe de sig Rigdomme ved deres Blod. Den hele Politique er nu omstøbt; Handelen er dens Hoved-Hensigt. Det meest handlende Folk er og det mægtigste. Det bliver herefter ei en ringe Sag for en Statsmand, en Minister, en Gesandt at være vel drevet i Handelen, at forstaae alle dens Friheder. Herved have Hollænderne i alle Commerce-Tractater, som de hidindtil have sluttet med alle Euro-

pæiske

pæisse Folk, havt stor Fordeel, og ved lidet Blækspilde vundet virkelig det, som de mægtigste Monarker have indbildt sig at vinde ved! utallig Blods Udøvelse. Laureæ har her maattet vige for Lingua, som Cicero fordum sagde. Det er nu kommet saa vidt, at Borgerne, Riismændene i London holde Bægten i Europa. Dens Riismænd ere Fyrster ligesom Tyri. Pitt og Popilius bør staae sammen. Saavidt kunde Carthago ei bringe det. For det stridbare Rom maatte det bukke, eller rettere for sine Medborgeres Had og Avind til Hannibal, og for sin store Stats Feil i at betiene sig næsten alene af fremmede og leiede Troupper. Det er en afgjort Sag, at de Gamles Handel ei var sat paa saa faste Fodder som vor; De manglede aldeles Bæxler, Banco, Assurance, for hvis Opfindelse man haver Italien at takke; Posterne vare faa, og alene indrettede for at befordre Landenes offentlige Forretninger; Kun ogsaa brugelige i Rom og Persien; Deres Skibe havde faa Seil, og vare ei bygte saa at de kunde benytte sig meget af Vinden.

Men at jeg nu skal betragte Kunsterne noget noiere, saa fortiener Malerie i Henseende til sin Geist det øverste Sæde blant dem;

dem; Thi hvo skulde ei sætte Pris paa denne guddommelige Kunst, som ved Lys og Skygge alene gjør runde og ophøier platte Ting, som fører det Nærværende Mile borte fra en. Opvakt fra en lang Søvn, og bragt til sin Høide i Italien, begynder den der igien at dale, og viser sig nu med større Styrke i Frankerige, vedligeholder med Nøie sin gamle Glands i Nederlandene, og har i de andre Lande kun en og anden ægte Søn at rose sig af.

Bygnings- Kunsten har endnu noget lidet af det Gothiske ved sig. De prægtigste Kirker i Italien opvække ei ved første Oisigtelse, som Templet i Baalbek i Syrien, Minervæ i Athenen, Pantheon i Rom. Aarsagen er, at de nyere see for meget paa smaa og uvedkommende Zirater. Italiens Kirker have og meer Eignelse af Palladser end Templer, hvilket til Deels maa skrives paa den Catholske Religions Regning, der overalt vil have Capeller og Altarer. I ingen Kunst findes færre Mesterstykker end i denne. Frankerige har kun to Classiske Bygninger at rose sig af; Fronten af Louvre, og Fronten af Versailles til Haugen. Syv smaa Udgange vanhælde Amsterdamer Raadhuus. En anden vanffabes ved Etas

Trh. Selsk. Skr. 3. D. 2 ger

ger af forskjellig Høide, og deraf flydende knusede Trapper, (des escaliers ecrasés), saa og ved alt for stor Brede, som gjør Gangene mørke. Vore største Stæder London, Paris, Rom have flette Indgange, Pal-ladser og Hytter om hinanden, krogede, snevre, mørke og urene Gader. I de Hol-landste Stæder alene hersker overalt Zirlig-hed og Næthed, men ingen Pragt. Og hvad Under, at denne ædle Kunst kan frem-vise saa faa Mesterstykker, da den, for ret at udføres, udfordrer utrolige Penge Sum-mer, og desuden indskrænkes af Stedet, Tiden, og Menneffernes Caprice, der ofte forandrer den beste Plan tre til fire Gange. Men hvad Bærelsernes Anlæg angaaer, da maa man tilstaae at de Franske have derudi forbedret meget, saa at de ere mageligere, lysere, og luftigere end forhen. Udstafferingen er ogsaa pragtig; De Gamles var derhos varig; Vore laquerte Meubler, Porcellain, Forgyldning ere derimod heel skrøbelige. Det sidste særdeles anvendes uden Smag, og distillerer det ædelste Metal. Etsfindig-hed, vort Seculi Hoved = Karakter, viser sig endog i vore Meubler.

Steenhugger = Kunsten er i temmelig god Flor, helst i Frankerige; Den bruges vel ei saa meget som hos de Gamle, men den
kan

Kan dog af nyere Mestere fremvise nogle Stykker, der næsten fortiene at sættes ved Siden af de Gamles Arbeide.

At støbe Billeder i Kobber, denne store Kunst, som var saa gangbar hos de Gamle, saa lidet bekostelig, og som dog frembragte saa herlige Monstere, hvorpaa Marci Aurelii Statue til Hest i Capitolio tiener til Beviis, er nu overmaade rar, og saa kostbar, at de rigeste Monarker maatte forarmes, om de skulde lade forfærdige mange slige Billeder. Desuden bortgaae nu omstunder mange Aar med at bringe eet eeneste tilveie, og Zysippus alene forfærdigede for, Alexander fire og tredive, de sent og tiue til Hest, og de ni til Fods, efter Plutarchi Vidnesbyrd. De Gamle maa ders for nødvendig have havt nogle for os ubeskiendte Greb i den Kunst.

Arbeidet paa Grækernes og Romernes Monter er prægtigt; Paa de Nyeres ei mindre, dog med Forskiel, at de sidstes falder meer i Diet, saasom deres Monter ere større. Italien, Frankerige, Engelland, Dannemark og Sverrig bramme af de beste.

At stikke i Kobber var de Gamle ubeskiendte. Malerier gjøres derved evige paa en vis Maade, fast alle Videnskaber befordres, og deres fattige Elskere lettes. Holland har længe havt, og har endnu Prisen i denne Kunst; Tydskland viger den dog næsten ikke nu omstunder. At etse, at stikke i den sorte Kunst, med Illumination, paa en Maade som ligner Tegninger, gjorte med Kride, er altsammen nyere Opdagelser, hvoraf hver har sin Fortieneste. Den lærde Greve af Caylus skal og have opfundet at male med brændt Bly, som aldrig udslættes, et Artificium omtalt af Plinio. Men end ønskeligere vilde det være, om den Esterretning var sandfærdig, at man i Paris skal have opfundet at trykke Malerierne af, saa at man af eet Exemplar kan faae nogle ganske fuldkomne. Herved vilde de store Mesters Arbejder blive udødelige, saasom man kunde trykke dem alle af paa Kobber.

Natter, en stor Graveur, tilstaaer selv at de Gamle overgaae os i at grave Stene; Derimod overgaae vi dem igien i at slibe dem; De havde kun Taffel-Stene; Vi Brillanter; Overdaads største Monument.

Italiens ypperlige Climat bragte dens Beboere til, først at bringe igien i Flor Hauge - Kunsten, denne uskyldige, nyttige og fornøielige Videnskab, dreved siden langt videre i Frankerige, deelt nu i tvende Grene af forskiellig Smag; Den Engelske og den Hollandste; Naturen hjulpet af Kunsten viser sig i den første; Skult af Kunsten i den sidste, som klipper Mænd ud af Træer, belegger Jorden med Figurer af Stene, og forestiller alting uden Naturen. Nu nyder den billigen Belønning og Ære, som frembringer om Vinteren, hele Aaret igiennem, Frugter, Urter. For to hundrede Aar siden havde han bleven brændt som Hexemester. Saa meget kommer det an paa at falde ind i den rette Alder, og paa beqvæm Tid.

Musiquen har i dette Sæculo steget til en utrolig Høide; Men nogle synes at den er blevet saa kunstig, at den veent har tabt det Naturlige. Desuden er hele Europa deelt imellem den Italienske og Franske Musique. Opera - Stykker kan dog paa de fleste Stæder ei opføres med Bisald uden af Italiener, som og have opfundet Opera, der er en ny Art Poema, et Dramatisk Stykke mænget med Sang, yndet af de Store, hvorfor det og næsten fortrænger de gode moraliske

ralffe handlende Stykker ved sine fortryllende Optoge og Sang.

Springende og forestillende Dandse have Italienerne blant de Nyere bragt videst, endskiont de aldeles ei kan ligned med de Gamles Pantomimer. Saadanne Dandse ere alene for Theatro. De Franske udføre derimod ædelst de Dandse, som ere skikkede at bruges i Selskab af begge Kion, men nu fortrænges de næsten af de Engelske Springe-Dandse, naar man undtager Menuetten, som vel altid vil blive i Agt.

Snedker- Arbeide er bragt meget vidt fast i alle polerte Europæiske Lande. Besklageligt kun, at en slet Smag begynder derudi at tage Overhaand, saa at intet betydende og upasseligt Løv, Bærk, Hoveder, Dyr bringes an overalt, da det dog burde ansees som et Malerie, hvorudi intet uden det naturlige, simple, sande og historiske bør have Sted. Lad Kunsten derfor end være saa stor som den kan, da Arbeidet ofte er meget større i det Falske end i det Sande, saa duer den dog ikke, saa snart den viger fra den gode Smag. Arbeidet bør ei sætte Pris paa Smagen, men Smagen paa Arbeidet. Dog det gaaer hermed, som med vort Sølv-Løi. For nogen Tid siden arbeidedes det
med

med runde Kanter og jævnt, nu kan man ei faae det spids nok, ret ligesom det var gjort for at stikke sig paa. Nu skal det være fuldt af Juthulinger, Udboininger, Snit, Skærheder. En Bizare Smag hersker nu. Man gjør Giammer for Støvet, og Fruentimvets Plager. Tilfaldt mener jeg at alting skal være i Filigraine.

Bore Glas Laade i Binduer og i Speile, samt Lys- Kroner, zire ei lidet de nye Pal-ladser. Denne sande Pragt var de Gamle temmelig ubekiendt. Venedig var længe i Besiddelse af gode Glas- Fabriquer; Nu give Frankerige og Engelland den intet efter.

Tapeter ere endda temmelig i Brug, dersom Gips, Forgyldning, Lacquering ei snart affkaffe dem. Overdaad fører meget Guld og Sølv ind i dem, og den fordærvede Smag en slet og grotesque Tegning.

Musivisk Arbeide brugtes meget af de Gamle; De vare derudi store Mestere. Nu omstunder forfærdiges det beste i florenz. Intet kosteligere kan sees. St. Petri Kirke i Rom bliver nu inden i beklædet med maledede Glas- Stykker, da det rette Opus Musivum ellers bestaaer af rare Stene.

Men at opregne alle Kunster og Haandværker er baade unødvendigt, og vilde deres hos blive alt for vidtløstigt; Nok, naar jeg legger til, at Europa aldrig har havt flere af dem, ei heller større Mængde af Arbeidere i dem end i dette Sæculo; At vi have opfundet endeel ubekjendte for de Gamle, drevet nogle-videre, andre ligesaa vidt, men dog i nogle ei naaet deres Høide, ja i Maler-Kunsten gaaet mærkelig tilbage, frem for den Tilstand som den var udi for to hundrede Aar siden.

Hvad de andre Verdens Parter angaaer, da ere Kunster der enten aldeles ubekjendte, eller og kun i maadelig Stand. De meest flebne Folk i de Lande, Chineseerne undtagne, navnlig alle Mahometaner, maa efter deres Religion hverken have udskaarne eller malede Billeder. Fordi skælvne forarsage, at fast alle Huse kun bygges eet Loft høie. Deres Tarvelighed hindrer Meublers Pragt. En Matte og en Sopha er nok i det største Bærelse. Heden gjør at de i deres Hauger meest søge Skygge og kislige Vandspringe. Chineseerne elcke Uovereenstemmelse og mange Forandringer i dem, og belee vore regulaire Hauger. Da de kosteligste Frugter, Træer, Urter, Blomster vore overalt vilde paa Marken, saa
gøre

giøre de sig ingen sonderlig Umag med at fortplante og opelske dem i Hauger. De Mahometanske Mosqueer og Hedenske Pagoder kan vel i Førstningen trække Diet til sig, formedelsst deres usædvanlige og sælsomme Bygnings Maade, ere og værde noie at betragtes, for deraf at kiende Nationernes Genie, men ei værde at efterfølges. Chineserens Meublering er i sin Art næt og jirlig, og Japoneserens end mere, hos hvilken alle Afdelinger i Huset bestaae i Skærmbretter, hvis Sted hvert Aar forandres, saa at Huset faaer aarligen anden Skikkelse. Man skulde sige, at han boede paa et Theatro. De Ostliges uhorlige Skind- Syge forarsager, at alle Husene see ud som Stalde til Gaden, fordi alle Vinduerne vende ind til Gaarden. Heden har vel og nogen Deel i denne Indretning. Ulykkeligt Folk, som brænder af dobbelt Hede!

Manufacturer drives ei heller sonderlig i de andre Verdens Parter, naar Europæernes Colonier undtages; Japan og China bynster sig dog med Rette af sit Snekker- Skildpade- Perlemor- Arbeide, og skionne Silke- og Bomulds- Fabriquer, saa og Porcelains Forfærdigelse. Men allerstørst Marsag har China at hovmode sig af sin ulignelige Fremgang i al Slags Jord-
 & 5 Dyrkning.

Dyrkning. Mahometanerne ere lade, og holde for at det Bærdslige er et værdt at beskymre sig om, og at Gud vel sørger for det, saasom alle Ting ere forud beskikkede, og følgerlig ingens Flid nytter, dog glemme de ei at pleie deres Fruentimmer, grundende sig maaskee paa denne kraftige Slurning, at det bør have sin Deel her i Verden, siden det ingen faaer i den anden, hvilken sidste Lærdom Mahometanerne beskylde for at fore, kanskee uden Grund. Indianerne af begge Indier giøre arigt Arbeide af Siædre. Skibs = Farten er i en bedrøvelig Tilstand. Persterne have Afsky for Havet, og de elers floge Chineser gaae ei videre end til Java.

Derimod ere, som jeg til Deels forhen har sagt, Manufacturer, Handel, Skibs = Kart i desto større Flor i Europa, og deres Forbindelse indbyrdes saa nøie, at Handel blomstrer i Forhold af Manufacturer og Jord = Dyrkning, hvorover det er ingen Under, at Engelland tager Prisen i Handelen for nærværende Tid fra alle andre Lande, som dog ogsaa meget maa tilskrives dens fortreffelige Navigations Forordning. Men saa vist som det er, at Handel beroer meget paa Manufacturer, og at der vel kan handles i de Lande, hvor de sidste ei ere i
Flor,

Glor, men snarere til nogle faa Particulieres
 Beste end til Publici, som da altid er i Un-
 der-Balance med Fremmede, hvilket de
 høie Renter best vise; Saa vist er det og,
 at herudi maa, som i alt andet, tages en
 fornuftig Middels-Bei; thi drives Manu-
 facturer for vidt, og fremmede Varer, som
 ei fabriqueres eller vove i Landet, tilligemed
 aldeles forbydes at indføres, saa far vel med
 Handelen, der taalor intet mindre end Evang;
 Den der bestandig vil føre ud, og aldrig
 ind, nøder fremmede Nationer til at tænke
 paa det samme, og ere disse fremmede Na-
 tioner rigere, mægtigere, end det andet,
 behøve de kun faa Varer derfra, og kan de
 maafee oven i Riøbet vide Udveie at faae
 dem fra andre Stæder, ulykkelig er da den
 fattigere Nation, dens Handel ligger alde-
 les, den beholder da, men foreger ei sine
 Rigdomme. Naar Buen spændes for høit,
 brister den. Landets egne Indfødte nødes
 derved, saa at sige, til at blive Contreban-
 diers; Thi da Overdaad findes i alle Lande,
 saa er det næsten umueligt for Menneskene
 paa eengang at undvære det, som de længe
 have været vante til; Derfor maa man see
 noget igiennem Fingre med dem. At ind-
 skrænke Overdaad bør fee ved langsomme og
 lemfældige, men sikre Midter; at bruge

Bald

Bold ophidser den; ligesom et vildt Dyr, sønderriver den da sine Lænker, bliver uregierligere end tilforn, og lader sig aldrig mere tæmme. En Chinesisk Keiser forbød sine Undersaatter at tale; De taugde i tre Aar, si credere fas est; men siden talte de desto mere, og han taug evig. Det skeer ofte, at naar en paa Raadstuen har under Navn af Patriot samtykket i sliq Anordning, driver han selv siden, som privat, contrebande Handel, og ønsker at han alene maatte holde Collegium privatissimum. For kort siden saae vi en lang Liste paa forbudne Ting fra et Naboe-Rige, men den Forordning tiende til intet andet end at give Bogtrykkeren Fortieneste, og forege Juristernes Bog-Samlinger. Var det end giørligt, at det ene Rige ei trængde til det andet, og at hver kunde leve for sig ligesom Sneglen i sit Huus, saa vilde det dog ei være nyttigt. Al Dmngang iblant Nationerne ophørte da, hvert Folk blev ligesom Adam, urolig, misfornoiet, uden at vide hvorfor, indtil han fik Eva at see; yderligt Barbarie vilde da indfores; Cres-Stotter siden opreises for den, der igien traf den gamle Levemaade for Dagen. Tungemaalenes, Religionernes, Landenes Adskillighed adskille Menneckerne mere end for meget; Handel, Bandel, Dmngang

Omgang ere de eeneste Baand, som sammenknytte dem. Jo mere de udbredes, jo mere kan man haabe, at Menneskerne, som de ere af een Skabning, eet Blod, een Rod, og ville blive af eet Sind i Henseende til Kierlighed, Bønskab, Forligelighed. Lyksalige Tid, naar vi alle vare Brødre! Farven alene gjorde Skilsmisse! Gud vil at vi skal elske hinanden, derfor har han dannet det saa, at det ene Land trænger til det andet. Lyst til det Fremmede, Curiosité, en uskyldig Art af Overdaad, er os indplantet, medfødt af Naturen; Den bør stryres, men ei udryddes af Fornuften. De tarveligste, nøisomste Folk ere de meest Barbariske, uvidende. Hvo driver Tarvelighed længer end Gnieren, hvo er tilligemed større Pest for alle Sælskaber? Bee Verden om alle bleve Gnierer; Den vilde da snart blive Cannibalisk. Menneske-Kierlighed blev da aflagt, den udvortes Skikkelse vilde nærme sig Markattens, og Menneske-Kiød maaffee tilsidst ædes for at nytte alting, og ei spille noget. Engelland og Holland haver treflige Fabriquer; Deres Handel er og vidt udstrakt; De forbyde ei fremmede Varer uden Forskiel. Af disse tvende Stater besad Holland den største Handel i forrige Sæculo. Nu derimod synes den Engelske at have

have Overvægten; Skibsfarten er derfor ogsaa størst hos dem; thi jeg kalder ei det Handel, hvor andre komme og hente mine Varer, men hvor egne Varer udføres med egne Skibe; I det mindste er den første Handel ei ret fordeeltig. Engelland har derfor ogsaa de fleste Søe = Folk, den største Flode, de fleste Penge, den største Rigdom, den anseeligste Credit. Engelland er Mester af Havet. Stor Forskiel paa det nu værende og det gamle Engelland, da en Svend, en Knud plyndrede det, saa meget de vilde. Cæsar, om han stod op af Døde, skulde ei kiende det igien. Cicero siger at den der er Mester af Havet, er og af Landet. Forrige Sæculum var Frankriges, nærværende er Engellands. Linnet = Fabriquer ere paa nogen Tid komne i Irland til saadan Høide, at denne eene Post vil ogsaa bidrage meget til den Hollandske Handels Under = Balance imod den Engellske, hvilken endda vil blive langt større, dersom de sidstes Foretagende, med at trække Silde = Fiskerierne paa Banquerne i Nord = Søen til sig, nyder Fremgang, hvormed det dog hidindtil ei har villet ret fort. Det Tøi som Engelland fabriquerer er almindelig stærkere end det Franske, men af tyngere og mindre levende Opfindelse, alvorligt ligesom Nationen.

Ligesom

Ligesom den Engelske Handel har tiltaget, saa har den Hollandske aftaget. Det er ei længe siden at Holland var hele Europas Magazin og Comissionaire. De fleste Lande, helst de Nordiske, vare saa at sige Skat- og skyldige til det. Saa meget et hvert Land siden har udvidet sin Handel, saa meget er Hollands bleven indskrænket. Compagnierne i Kiøbenhavn, Gottenborg har givet det store Stød; Det i Embden, om det kommer i Grand, vil give det største. Engellands Handel vil blive bestandigere; thi den suer stedse Vædskke af en stor og feed Jord. Holland derimod blomstrede alene ved Varers Omsætning og andre Nationers Søvn. Selv er det en Morads, gjort og vedligeholdt ved Kunst til et beboeligt Land. Saadant Foretagende udfordrer utrolige Omkostninger; Naar Kilden til dem stoppes, da er det ude, da vil Holland igien blive det gamle Holland under sine Grever. Regjeringens Wiisdom fornemmelig i at give Samvittigheds Frihed, og i at nøie pleie Retten, har dog ogsaa meget bidraget til Landets Flor, og vil endog længe afværge dets Undergang; thi alle Folk, alle Religioner have Hiemme i Holland, trives der. Endnu er dog Holland alene i Besiddelse af Specerie-Handelen; De fleste Sild fanges

og i dets Garn; Og Hval = Fissen flækkes op i Grønlands Hav for det.

Den nu sidst førte ulykkelige Krig, de Reformertes Udjagelse, den Catholske Religion, umenneskelige Skatter, Forpagtninger, høie Renter, Landets Depopulation forhindre at Frankerige ei er det mægtigste og meest handlende Rige af alle, som dets Beslignenhed, Størrelse, Producter, og Indvaaneres Bid ellers nødvendig maatte tilveiebringe, og hvoraf det sidste viser sig i deres Haand = Gierninger, som alle ere nætte, lette, ubestændige, og af liden Styrke, hvorved Sabriqueurs leve, med smukke, undertiden sølsomme, Patroner, der ideligen forandres. Saaledes males Nationernes Genie endog paa deres Stoffer.

Jøders og Maraners Udjagelse, Stolthed, den Catholske Religion, Americæ Opfindelse have endda frembragt end slettere Virkninger i Spanien. Der sættes fri Handel i at handle med raa og uforarbejdede Varer. En Spanier faaer baade Skoe og Strømper fra Engelland. Mange Tusfende i Castilien boesiddende Franste dyrke Jorden for dem. Mig synes, at det skulde være årtigt, om Fransmanden flædde dem paa, af har han iblant gjort. Dog begynde
de

de søvnagtige Spanier nu og at røre sig, og at fabriquere andet end sort Klæde. Spanien, Engelland, Holland, have de største Colonier uden for Europa. Ingen kan tvile paa at jo de tvende sidste høste for nærværende Tid stor Frugt af dem, men Spørgsmaal: Om ei Døttrene tilfaldt vilde vore Mødrene over Hovedet, ligesom i gamle Dage Corcyra gjorde med Corinthen, Rom med Alba. Maaſkee nye Engelland kan i Fremtiden blive et mægtigt Rige, komme over og bekrige gammel Engelland; Dog det ſkeer hverken i vore, eller i vore Børns Dage. Det ſamme foreſtaaer Spanien, dog med den Forſkiel, at det aldrig haver havt nogen Nytte af ſine Colonier, men ligesom Tantalus lidet Mangel midt i en Strom af Guld og Sølv. Ei at tale om at dets Land er blevet blottet for Beboere, dets Historie beſudled med Ugierninger, dets Sæder fordærvede, dets og hele Europa's Lemmer beſnittede med ſmaa og ſtore Kopper. Lutter Frugter af Overtro! En Præſt ſiddende i Rom, deelte ligesom Joſva ſtaaende, Landet ud, dog med den Forſkiel, at den ſidſte var autoriferet af Gud, den førſte af ſig ſelv, den ſidſte havde tilſegtet ſig Landet, den førſte tildrømt ſig det. De ſom foregive guddommeligt Raad, maa bevife

Erh. Self. Skr. 3, D. M Deres

deres Mission enten ved Spaadomme, eller ved Mirakler. Om den Romerske Tyrste findes ingen Spaadomme i Skriften, og Mirakler har han aldrig paataget sig at gjøre, med mindre det skulde være Nabningen af den hellige Port. Dog Infaillibilitæten er Mirakel, stort nok. Men har han ei gjort Mirakel, saa have Spanierne gjort det; thi hvad større Mirakel end at være fattig, sovende og gaaende paa Sølv og Guld. Næsten ubegribeligt, hvorledes de have kunnet bringe det saa vidt. Dog den politiske og moralske Videnskab, kan jeg tænke, skal dog engang komme overeens, ved at nægte de ædle Metaller Kraft til at gjøre os rige og lykkelige. Arbeidsomhed gjør eene rig. Lædighed forarsager, at Spanien nu kun er som et Oplags = Sted, hvorfra Guld og Sølv udspreedes til det øvrige Europa. Engelland fortjener meer med sin Uld end Spanien ved sit Sølv, og meer ved sine Steen = Kul end Ungern ved sit Guld.

Kongen af Portugal er den fornemste og i visse Maader næsten eeneste Kjøbmand i sit Land. Nok for at slutte den Portugisiske Handels Tilstand.

Italien har i Livorno, som er Porto Franco, en uudtømmelig Guld = Mine.
 Under

Under, at andre Folk ei have efterfulgt dette Exempel. Den beste Silke findes i Italien; De beste Silke-Stoffer ogsaa. Paven er eene Korn-Handler i sit Land; Indbyggerne sulde.

Sverrig søger at arbeide sig op over sit Climats Haardhed, og Jords Utafnemmelighed. Der vil meget til, inden Lifslands Tab erstattes.

Bygnings-Kunst, Snedker-Arbeide, Tegning, Hauge-Videnskab har baade udbredet og forbedret sig i Danmark. I Slutningen af forrige Sæculo fandtes Asparges i Kjøbenhavn alene hos den Hollandste Envoye van der Goes. Vi handle og nu paa flere Stæder end tilforn. Det Asiatische Compagnie sparer mange Penge, som aarligen forhen førtes til Holland for Thee og Porcelaine. Vor Folkes Mangel gjør dog, at det gaaer umuligt an at foretage mange Ting paa eengang. Vi have neppe saa mange Folk, at vi dermed kan bestride Jord-Dyrkingen, Fæ-Driften, Bierg-Bærkerne, Skov-Hugsten, Fiskerierne; Landets naturlige Producter, som altid i Nytte langt overgaae andre Manufacturer, hvortil Materien skal hentes fra andre Lande. Vi see derfor og, at det er

os umuligt at holde Pris i Manufactur-Varer med andre Nationer, og at vore fleste Fabriquer gaae til Grunde, efterat de have kostet utallige Penge. Lader os derfor opmuntre foromtalte Nærings-Midler, og naar vi med Tiden have derved faaet Folkesmængde, saa lader os først lægge Haand paa Ulden- og Linnet-Manufactur, som de nødvendigeste af alle, og bide mange Aar, førend vi tænke paa Silke-Manufactur. Og lader os da vel tage os vare for at anlægge dem i Kiøbenhavn, hvor Levnets-Midler ere saa kostbare, med mindre vi ville at nogle faa Borgere skulle leve paa alle andres Beføstning. Lader os da uddele Præmier til dem, der gjøre det bedste Arbeide, men lad dem vise Proven først. Lader os da afskaffe Laugene, hvormed Engelland selv bebyrdes, og hvorved Dannemark i visse Maader staaer under Tydskland. Meget herom kunde endda siges, men jeg bør erindre mig at jeg kun er en characteristisk Skildrer, og ei skriver en Afhandling om Handel og Manufacturer.
